

Метафизичко залеђе у збирци Десанке Максимовић *Трајсим помиловање*¹

У раду се тумаче специфичне релације између књиге песама *Трајсим помиловање* и Душановог законика. Показује се како је Законик као историјска и традицијска парадигма постао својеврсна „дијалогска“ подлога за лирску дискусију о човеку и смислу његовог постојања. Испитивањем значењске слојевитости дела показује се и да је Законик мање историјски а више онтолошки фиксиран у лирском координатном систему збирке *Трајсим помиловање*.

Кључне речи: Десанка Максимовић, *Трајсим помиловање*, Душанов законик, етика, милосрђе

Тежак је захтев, а неизвештан одговор на њега, тумачити дела књижевних класика. Јер, класици, какав је у српској књижевности свакако Десанка Максимовић, изазивају пажњу читавих нараштаја проучавалаца, а сваком наредном се увећава ризик да ништа ново неће рећи, и да ће запасти у заблуду уверен да помера границе дотадашњих сазнања, или да слободно парафразирамо Десанкине стихове – мислећи да тумачење тек са њим почиње.

Можда је када се говори о Десанкином опусу, тј. о збирци *Трајсим помиловање*, ствар унеколико тежа јер не само да је њена уметничка тананост разматрана небројено пута и из најразличитијих углова, већ су њеном проучавању посвећени и посебно у ту сврху организовани научни скупови. Пресек узорних студија у којима се огледа методолошки и интерпретативни плуралитет критичких полазишта представили су Александар Петров² и Бојан Јовић³ у зборнику насталом на основу реферата са научног скупа „Десанкини мајски разговори“, посвећеног збирци *Трајсим помиловање*. Подсетићемо усто, у духу данашње конференције, и на два вредна прилога проучавању збирке – на рад Бојане Стојановић Пантовић „Женска тачка гледишта у збирци *Трајсим помиловање* Десанке Максимовић“⁴ и рад Биљане Дојчиновић „О гласу, путањи и месту: Десанка Максимовић у контексту истраживања женске књижевности“⁵, у којима је из специфичног угла осветљена слојевитост песништва Десанке Максимовић.

Ова је збирка, књига песама и поема – како су је све називали – призвала пажњу одмах по излажењу и готово сви меродавни из литерарног света су је високим оценама вредновали.⁶ Она је подстицајно деловала на проучаваоце својом разнозначношћу – навешћемо само два парадигматична примера који евоцирају представу о удаљености полазишта и коначних закључака. Из посебног угла осветљавајући збирку, једни су налазили да је апологија политичких неистомишљеника званичне власти у песникињино доба⁷. Други су закључивали да је дело прожето етичким и моралним каноном православне цркве⁸. На ужем плану посматрано, поједине песме збирке тумачене су као ироничне модулација подтекста – одређених тачака Душановог законика⁹, а каткад су исте песме разматране као „лирске дискусије“ лишене иронијског тоналитета (*О царској милости*)¹⁰.

Одређени куриозитет прати живот збирке одражавајући се посредно на различитост у тумачењу песама. Збирка се појављује до данас у две верзије – једна је утемељена у првом издању, а друга је интегрална и усаглашена са коначном концепцијом коју је књизи наменила сама ауторка брижљивим промишљањем при избору и распоређивању песама унутар ње¹¹. Због овога се разликује приступ истраживача јер се не узима исти корпус песама нити композициони склоп збирке у разматрање.

О односу између збирке и предлошка (Душановог законика) у литератури је много тога речено. Сама песникиња осветлила га је аутопоетичким исказом – рекавши да је узела Душанов законик, „његоа и његово далеко време за саговорнике не желећи да остане само у свом времену, свом народу, својој патњи“. У неколико речи¹² бисмо, ипак, подсетили на извесне одлике Душановог законика које су важне за разумевање семантичке референцијалности збирке *Тражим помиловање*. Овај документ представљао је правни акт највишег реда у држави и био је својеврсни устав средњовековне Србије. Предвиђао је низ казни (поетски Десанка Максимовић то стилизује овако: „ја сам цар заробљен законима / које прописујем сам. / Нисам ни судија... / ни целат који веша... / Ја сам цар / и немам рашта / силазити као крвник међу људе“), међу којима су неке сурове, али као потенцијална средстава санкционисања или одвраћања од чињења недела. Дакле, цар Душан као законодавац – што је уобичајена пракса на пољу права, у документу је антиципирао институт казне. Истакли бисмо усто и да Душанов законик, који баштини традицију обичајног и византијског права, драстичношћу предвиђених казни није одударо од

законских аката свога времена, већ их је унапређивао у одређеном смислу (увођењем инстанце пороте са обавезом да у састав овог тела уђу представници сталежа коме окривљени припада; обавезивањем цара да поштује закон; остављањем могућности да појединац без обзира на сталешку припадност може да тужи цара). Осим овога, разврставање санкција по тежини у зависности од положаја окривљеног у друштвеној хијерархији одговара конвенционалном правном моделу средњовековног законодавства. Практично, Душанов законик је изнедрен из културноисторијског миљеа средњовековне Европе и није заснован на самовољи цара који доноси закон.

Стога треба бити опрезан у одређивању мере и значаја релација текста и подтекста, без обзира на исказ ауторке која ту везу у поднаслову збирке учвршћује или је донекле у аутопоетичком исказу релативизује указујући на симболичку универзалност „дискусија“. Ако се као доминантна референтна подлога за тумачење узме Законик, резултат интерпретативног продора у песме или читаву збирку *Тражим помиловање* био би површан и недоречен. Јер, пошто је Законик карактеристични феномен друштвеног контекста средњовековне Србије и Европе, расправа са њим била би расправа са друштвеном, чврсто историјски детерминисаном збиљом. Дакле, из једног културолошког дискурса би се декодирао други, што је погрешно услед некомпатибилности вредносних система. Истрајавањем у таквој визури збирка би била историјски фиксирана, а тиме и неоправдано изазвана осека њеног симболичког потенцијала.

Указаћемо и на особеност и семантичко-идејну слојевитост коју имплицира наслов збирке, а у директној је вези са темељним карактеристикама подтекста. Синтагматска конструкција „тражим помиловање“¹³ асоцира на судску праксу, тачније – на одређену етапу после судског процеса у којој се након изрицања пресуде заступник осуђеног обраћа инстанци која је власна, апелујући на ублажавање или поништавање изречене казнене мере. Ова полазишна тачка упориште је за разматрање симболичког комплекса збирке будући да иако је лиричношћу универзализован глас заступника људскости, остаје непрозирно у контексту „дискусија“ са Закоником од кога и за кога се тражи помиловање.

Најједноставнији одговор је да се тражи помиловање од цара за оне који су осуђени у складу са одребама Законика. Таква визура намеће закључак да лирско ја које се оглашава тражи суспензију свих тачака Законика које се односе на прекршаје чији виновници су

побројани у збирци. Пажљивим упоређивањем текстуре појединих песама и чланова Законика издавна је у литератури расветљено да многи фрагменти „дискусија“ немају утемељење у тексту Душановог законика, као и да су формирани слободним ретуширањем изворног правног документа¹⁴.

Ипак, да не проширујемо питање коме је у стручној и научној литератури посвећена заслужена пажња, само ћемо закључити да је до сада аргументовано обеснажена теза да је збирка у доминантној својој нити полемика са Закоником. Тај правни документ је мање историјски а више симболички фиксиран у лирском координатном систему збирке. Референтним копулама са појединим члановима Законика шири се семантичко поље збирке ка метафизичким феноменима¹⁵.

Када је реч о историјској аури збирке *Тражим помиловање*, нагласићемо да је она значењски укотвљена у повесни контекст ауторкиног доба, при чему је евоцирање Душановог законика послужило као (псеудо)историјски катализатор. Несумњиво је Десанка Максимовић могла да непосредно сагледа осеку револуционарних идеала, да се увери у изневеравање правичности и једнакости зарад успостављања хијерерхије на темељу моћи, богатства и лојалности идеологији, речју – могла је видети изневеравање етичких принципа којима су се водили савременици на бојном пољу током рата и које су истицали као паролу у поратном времену. О томе сведочи сама у писму упућеном Д. Недељковићу, у коме између осталог каже:

Има можда, још нешто што је појачало горчину стихова у појединим деловима ове збирке: пред мојим очима су страдали понеки моји невини пријатељи, и бивала сам сведок како људи преко ноћи или се мењају или се претварају како се мењају, како исконски људски морал опада...¹⁶

На таквом трагу се, између осталих стихова збирке, може читати стих о онима који „постану робови ствари / којима су у борби противник били, / или су их испоснички пренебрегли“. Притом не мислимо да се оваквом референцом исцрпљује семантички потенцијал већ, напротив, истичемо да постоји много симболичких раскршћа у збирци

Тражим помиловање, која је у једном слоју васпостављена на свевременом интерферирању историјског и универзалног.

Истаћи ћемо и једну особеност Десанкиних песама која није у заслуженој мери уочавана до сада. У песмама окупљеним у збирци *Тражим помиловање* представљени су лирски крокији грешника маркирањем типских црта ликова, чиме стваралаштво Десанке Максимовић подсећа на симболичко-поетски пандан Теофрастових карактера. Међутим, збирка надраста тај традиционални концепт евоцирањем представе о животном удесу грешника уз обухватање представе позитивних начела, међу којима је и страдање за другога као високоетички чин људскости („за војника кога кад борба прође / баце као сломљену пушку / у гвожђе старо“). Јер, тражи се милост не само за грешнике и „грешнике“, већ и за оне чија чистота је неупитна, а жртве су света и живота – туђе небриге и презира: „За човека на кога се / заборавом и они баце / које из чељусти немани спасе“.

Поетски је, заправо, у збирци *Тражим помиловање* приказан тоталитет људске егзистенције. Дело Десанке Максимовић песничка је икона која има другачије градивне елементе у односу на традиционалну икону, али као и она представља специфичан микрокосмос¹⁷. Десанкин лирски иконопис у апсолутној жижи сабира представу о људском и божанском. Сликком успона, падова, разочарења, занесености и хладне рационалности, моћи и немоћи – свеколике супротности човековог трајања и бића упризорује се овоземаљски свет. Али се у дослуху са древним гласом који ванвременски сведочи „Јер где су два или три сабрана у име моје, онде сам и ја међу њима“, у песмама исказује уверење да се божанска промисао огледа у сведочењу људскости. Јер тек када човек препозна себе у другоме и другога у себи, бива духовно осветљен и призван својој суштини.

Свеопште помиловање за „сопствене душе тамничаре“ – за људе који савладани слабошћу превиђају светлост унутрашње доброте – ослонац је идеје о доброту као онтолошкој егзистенцијалној компоненти човековог бића. Доброта је божанска искра – ако се у религијском кључу чита идејна окосница збирке – а ми ћемо уопштити формулацију због свеобухватности симболичке равни збирке: доброта је иманентна компонента људског бића коју човек у слабости занемарује.¹⁸

Несрећа човекова отрованог грехом је тешка и (само)довољна казна појединцу јер га удаљава од егзистенцијалне изворности – од добра које је у основи свакога бића. Уверена је песникиња да су задовољство, осећање узвишености и моћи опсена којима се прикрива недостатак доброте – уистину илузије које се расипају понекад у животу, а сасвим извесно и непорециво у тренуцима када се по унутрашњем закону „усред великог мрака / где све се измеша“ пресуђује свима који „...буду сами / као звук изгубљен у космосу“, јер „Зна се свачија путања и место, / и кад ко изгрева у пуној слави / и докле му траје плима...“.

Збирка *Тражим помиловање* је висешеслојна – она је „дискусија“ са Закоником као симболичким корелатом сваковрсног непорецивог ауторитета, дијалог са друштвено-историјским контекстом коме је песникиња била савременик, али је и свевремено огледало људске противуречности. Десанка Максимовић је објединила концепт религијског, историјског, лирског, метафизичког трагајући за Једним у коме се стичу све нити из бића човека. Посведочила је да је милосрђе најдубљи слој етике и морала, најдубљи слој обожења човека јер где је двоје који се разумеју, који саосећају, ту се и дух Божији пројављује. Тражи се у збирци и помиловање од човека за човека. Она је универзални подсетник сваком човеку да може бити грешан или безгрешан, али да мора да буде милосрдан јер је то мера његове људскости. Без свести о љубави према ближњем нема осећања саборности, а без овог искуства је онемогућено истинско испуњење концепта личност. Милосрђе подразумева саучествовање, разумевање крстоликости човековог пута, распетог на пресеку духовне вертикале и физичке хоризонтале, између тежње да се духовно издигне изнад материјалног и изазова да се повинује световном.

Речено је поводом збирке *Тражим помиловање* да ју је „могла написати само жена песник“ јер толико љубави и разумевања може да искаже само уметница „која се [...] појављује час као мајка, час као сестра, час као жена“¹⁹. Ова трвдња може се утемељити са становишта симболичко-архетипског тумачења које упућује да се песникиња оглашава као архетип симбола Велике Мајке, обраћајући се цару Душану као симболу архетипа Великог Оца²⁰. Осим психоаналитичке теорије, у прилог наведеној тези иде и схватање о суштинској амбиваленцији женског и мушког принципа које упућује на то да мајчински елемент представља природу а очински историју, због чега су све мајке свуда исте без обзира на социокултурно окружење, док су очеви детерминисани контекстом коме припадају²¹.

Следствено томе, само је Велика Мајка гласом песникиње могла каналисати свеукупну животну енергију која материјални свет преображава и одуховљује га. И само је жена могла уметнички евоцирати тоталитет света сведочећи да је милосрђе есенцијална компонента онтолошког идентитета човека и смисао његовог постојања у свету. На трагу таквог промишљања може се убудуће истраживати појава Десанке Максимовић у историји књижевности.²²

---

¹ Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 178029 Министарства за просвету и науку Републике Србије, *Књиженство, теорија и историја књижевности на српском језику до 1915. године*. Рад је прочитан на међународној конференцији о женском стваралаштву и културном доприносу *Шта је књиженство?*, која је одржана на Филолошком факултету у Београду 16. и 17. октобра 2015. године.

² Петров, Александар, „С Богом их је троје“, *Збирка „Трајим помиловање“*, Београд: Задужбина Десанке Максимовић, 2007: 5–66. Видети и у: *Канон. Српски песници XX века*, 144–151.

³ Јовић, Бојан, „Трајим помиловање Десанке Максимовић у светлу општих претпоставки проучавања збирке“, *Збирка „Трајим помиловање“*, Београд: Задужбина Десанке Максимовић, 2007: 115–138.

⁴ Стојановић-Пантовић, Бојана, „Женска тачка гледишта у збирци *Трајим помиловање* Десанке Максимовић“, *Збирка „Трајим помиловање“*, Београд: Задужбина Десанке Максимовић, 2007: 187–198.

⁵ Дојчиновић, Биљана, „О гласу, путањи и месту: Десанка Максимовић у контексту истраживања женске књижевности“, *Над целокупним делом Десанке Максимовић*, Београд: Задужбина Десанке Максимовић, 2013: 109–127.

⁶ Росић, Тиодор, „Трајим помиловање“ *Десанке Максимовић*, Београд: БИГЗ, 2005: 37–56.

⁷ Ракитић, Слободан, „Поезија Десанке Максимовић“, *Од Итаке до привиђења*, Београд: Просвета, 1985: 116.

⁸ Савић, Велибор Берко, *Десанка Максимовић. Споменица о 100-годишњици рођења*, Ваљево, 1998: 326.

⁹ Делић, Лидија, „Трајим помиловање – Десанкина полемика са Душановим закоником“, *Збирка „Трајим помиловање“*, Београд: Задужбина Десанке Максимовић, 2007: 156.

¹⁰ Анђелковић, Маја, „Принцип супротности у збирци *Трајим помиловање* Десанке Максимовић“, *Збирка „Трајим помиловање“*, Београд: Задужбина Десанке Максимовић, 2007: 180.

¹¹ Тутњевић, Станиша, „Настанак и структура збирке *Трајим помиловање* Десанке Максимовић“, *Збирка „Трајим помиловање“*, Београд: Задужбина Десанке Максимовић, 2007: 93–114.

¹² Детаљније у: Петаковић, Славко, „Дијалоска отвореност књиге песама *Трајим помиловање* Десанке Максимовић“, *Хришћанско и паганско у поезији Десанке Максимовић*, Београд: Задужбина Десанке Максимовић, 2005: 139–141.

¹³ Семантичко залеђе синтагме „трајим помиловање“ истраживано је и у светлу психоаналитичке теорије уз истицање архетипске релације између песникиње и цара – видети: Nastović, Ivan, *Arhetipski svet Desanke Maksimović*, Novi Sad: Prometej, 2003: 97–162.

¹⁴ Đorđević, Ljubica, *Pesničko delo Desanke Maksimović*, Београд: Filološki fakultet, 1973: 254–255.

¹⁵ Росић, Тиодор, нав. рад, 68.

¹⁶ Наш навод према: Nastović, Ivan, нав. рад, 138.

¹⁷ О томе и у Петров Александар, нав. рад, 63.

---

¹⁸ Напомена: Иако песникиња има разумевања за сваколику заблуделост човекову јер је суштински део његовог трајања, за неке облике понашања нема имена, нема гласа, нема разумевања. Сугестивност чувене *Крваве бајке* успостављена је осим на изневеравању унапред постављеног формулативног модела бајке у оксиморонском синтагматском споју, и на изневеравању хоризонта очекивања да починиоци злочина буду именовани. Починиоци злочина, међутим, нису именовани, није дат ни наговештај ко би они могли бити јер се име нечастивог због обредне забране кршења табуа не помиње, али и зато што је дело које је почињено са оне стране људскости. Иако има имена за разноврсне грехе и грешнике, за зло које себи и другима чине, нема имена за зликовце из Крагујевца јер су ван грешности човека, јер су ван људскости, страни речи, језику и разуму.

¹⁹ Калезић, Василије, „Љубав за свет. Десанка Максимовић *Тражим помиловање*“, Поља, XI, IV, 1965. Наш навод према: Савић, Велибор Берко, нав. рад, 240–243.

²⁰ Настовић, Иван, нав. рад, 140.

²¹ Lederer, Wolfgang, *Gynophobia ou la Peur des femmes*, Paris: Payot, 1979: 12.

²² Дојчиновић, Биљана, нав. рад, 121–125.

Литература

Đorđević, Ljubica, *Pesničko delo Desanke Maksimović*, Beograd: Filološki fakultet, 1973.

Ракитић, Слободан, *Од Итаке до привиђења*. Београд: Просвета, 1985.

Десанка Максимовић. Споменица о 100-годишњици рођења, прир. Велибор Берко Савић, Ваљево, 1998.

Nastović, Ivan, *Arhetipski svet Desanke Maksimović*, Novi Sad: Prometej, 2003.

Росић, Тиодор, „Тражим помиловање“ *Десанке Максимовић*, Београд: БИГЗ, 2005.

Хришћанско и паганско у поезији Десанке Максимовић, прир. Ана Ћосић-Вукић, Београд: Задужбина Десанке Максимовић, 2005.

Збирка „Тражим помиловање“, прир. Ана Ћосић-Вукић, Београд: Задужбина Десанке Максимовић, 2007.

Петров, Александар, *Канон. Српски песници XX века*, Београд: Службени гласник, 2008.

Над целокупним делом Десанке Максимовић, прир. Станиша Тутњевић, Београд: Задужбина Десанке Максимовић, 2013.

Slavko PETAKOVIĆ
Faculty of Philology
University of Belgrade

<https://doi.org/10.18485/knjiz.2016.1.2>
UDC: 821.163.41.09-1 Максимовић Д.
Brief or introductory paper

Metaphysical Background of Desanka Maksimović's Collection of Poems *I seek Amnesty*

Searching for the human being's grounding, Desanka Maksimović has connected religious, historical, lyrical and metaphysical concepts in her collection of poems *I seek Amnesty*. As an artist, she has testified that men, sinful or sinless, have to be merciful, since mercy represents the very base of their human identity.

Keywords: Desanka Maksimović, *I seek Amnesty*, Dušan's Code, ethics, mercy.